

¹⁴ Андриєвський Дмитро (1892–1976) – громадсько-політичний діяч, публіцист. Емігрував до Бельгії. Працював інженером у французьких та бельгійських фірмах. Співробітник часописів “Національна думка” (Прага), “Державна нація” (Подєбради), “Розбудова нації” (Прага). З 1927 р. – ідеологічно-статутарний референт ПУНу. На Конгресі виголосив реферати “Український націоналізм” та “Державний устрій України”. Обраний політичним референтом нового ПУНу.

¹⁵ Демчук Дмитро (псевдонім – ДД) – громадський діяч, доктор, учитель. Військовий армії УНР. Емігрував до Чехо-Словаччини, працював викладав у чеських та українських навчальних закладах. Провідний діяч ЛУН. Член редакційної колегії її органу “Державна нація”. На Конгресі, крім ідеологічної, працював також у державно-політичній комісії. Виголосив доповідь “Основи українського націоналізму”. Обраний фінансовим референтом ПУНу.

¹⁶ Бабій Омель (1897–1975) – письменник, літературний критик, доктор. Військовий армії УНР. Активний діяч УВО. На Конгресі Українських Націоналістів представляв Групу української національної молоді, очолював культурно-освітню комісію, виголосив реферат “Література і мистецтво”. У 1926-1928 рр. – головний редактор органу ГУНМ “Національна думка”. Автор гімну ОУН “Марш націоналістів”.

¹⁷ Ленкавський Степан (1904–1977) – громадсько-політичний діяч, ідеолог, публіцист. З 1926 р. – провідний діяч Союзу української націоналістичної молоді (СУНМ). На Конгресі був одним із чотирьох представників краю, виступав із рефератом “Суверенна Україна та національна революція”. Автор Декалогу (“Десяти заповідей українського націоналіста”).

¹⁸ Зиблікевич Євген (1895–1987) – громадсько-політичний діяч, редактор, журналіст. Сотник армії УНР. Член УВО. В'язень польських тюрем. На Конгресі був представником УВО від Галичини.

¹⁹ Охримович Степан (1905–1931; псевдонім – “Обухович”) – політичний та студентський діяч, публіцист. Член “Пласту”. Працівник Національного музею у Львові. Організаційний та ідеологічний референт СУНМ. В офіційних публікаціях про Конгрес виступав під псевдонімом В. Арсенич. Обраний одним із трьох секретарів Конгресу, виступав із доповіддю “Причини невдачі наших визвольних змагань”.

²⁰ Пеленський Зенон (1902–1979; псевдоніми – “Паке”, “Франк”) – громадсько-політичний діяч, журналіст. Вищу освіту здобув у Берліні. На Конгресі, крім ідеологічної, брав участь у роботі державно-політичної комісії. Виголосив реферат “Міжнародна політика України”.

²¹ Загрянний Максим (1893–1931; літературний псевдонім – “М. Грива”) – поет, громадський діяч. Офіцер армії УНР. Провідний діяч ЛУН. На Конгресі брав участь в роботі культурно-освітньої комісії, мав доповідь на тему “Література й мистецтво України”. Друкувався в “Державній нації” (Подєбради), “Веселці” (Каліш).

²² Мартинець Володимир (1899–1960; псевдоніми – “Волянський”, “Я. Полянський”, “Сокирка”, “Трубкавич”, “Тур”, “Турапті”) – громадсько-політичний діяч, журналіст, редактор. З 1925 р. – член ГУНМ. З 1927 р. проживав у Берліні. У 1927 р. був обраний керівником секретаріату та референтом преси та пропаганди ПУНу. На Конгресі виконував обов'язки головного секретаря президії, брав участь у роботі соціально-економічної комісії, виголосив доповідь “Соціальна політика”. Обраний референтом пропаганди нового ПУНу. Редактор “Сурми” та “Розбудови нації”.

²³ Липинський Вячеслав (1882–1931) – визначний український мислитель, історик, соціолог, політичний діяч, публіцист, дійсний член НТШ. Ідеолог українського консерватизму. Емігрував до Австрії. Провідний діяч Українського союзу хліборобів-державників. Автор “Листів до братів-хліборобів”.

ІСТОРІЯ УВО І ОУН У 1920-1939 РР.

ВОЛОДИМИР КОСИК

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ:
КОРОТКИЙ НАРИС ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ¹

Місце Євгена Коновальця² в історії України визначене його смертю: він упав жертвою підступного вбивства, організованого за наказом Москви. У Росії немає звичаю вбивати незначних противників. Убивство Євгена Коновальця засвідчує, що він був таким політичним противником, якого треба було ліквідувати, точніше, він стояв біля керма такої політичної сили, яка представляла велику загрозу для Росії, для її панування над Україною. Цією силою була Організація Українських Націоналістів (ОУН).

Немає потреби тут широко описувати обставини створення ОУН. Нагадаємо лише, що в 1929 р. в ОУН об'єдналися українські та закордонні націоналістичні угруповання молоді. В ОУН влилася також Українська Військова Організація (УВО), яка ще в 1920 р. розпочала підпільну боротьбу проти окупантів. На чолі цієї організації і стояв Євген Коновалець, який уже давніше відслужив в австрійській армії і залишив її у ранзі лейтенанта.

Із початком війни між Австрією та Росією його призвали, і він служив у “ландвері” (крайовій обороні), а не в лавах Українських Січових Стрільців (УСС), як часто думають. Наприкінці квітня 1915 р., під час боїв за гору Маківку у Карпатах (у яких брали участь також Українські Січові Стрільці), він потрапив у російський полон і опинився в таборі військовополонених біля м. Царицина, що над Волгою.

Після Російської революції українські полонені почали один за одним утікати з табору в Царицині і їхали до Києва в надії вступити до української армії. Служити в її лавах прагнув і Євген Коновалець, про що навіть писав до Української центральної ради. Урешті одержавши відпустку, він поїхав до Києва на початку липня 1917 р., щоб отримати згоду на створення військової частини з полонених українців-галичан. Свій план щодо цієї справи він вручив С. Петлюрі й повернувся до табору в Царицині.

¹ Стаття написана в 1997 р. У ній відсутні посилання: усі джерела будуть подані в докладнішій праці про боротьбу Росії проти українського незалежницького руху в 1931-1941 рр., яка готується до друку.

² Своє ім'я Коновалець і тодішні публікації писали Євген, а не Євген.

У вересні 1917 р. Є. Коновалець знову поїхав до Києва домагатися створення військової частини з галичан. Щойно 12 листопада 1917 р. С. Петлюра передав Галицько-Буковинському комітетові згоду Генерального секретаріату Центральної ради на формування такої частини. Поволі почався набір добровольців. Є. Коновалець вступив звичайним вояком до куреня Січових Стрільців. Уже в грудні 1917 р. курінь налічував близько 500 чоловік. Туди записалося багато полонених вояків і старшин Українських Січових Стрільців (УСС), які воювали на боці Австро-Угорщини.

Існування куреня (батальйону) було під питанням: з'явилися “солдатські ради” (совети). На загальному зібранні (вічі) куреня 19-го січня 1918 р. було вирішено усунути “солдатські ради”, обрати “стрілецьку раду” і замінити команданта куреня О. Лисенка. Новим командантом було обрано Євгена Коновальця. Відразу ж після того було заведено порядок, дисципліну. Курінь Січових Стрільців став одною з головних військових частин, які з допомогою гайдамаків С. Петлюри в січні 1918 р. розгромили більшовицьке повстання в Києві, взяли “Арсенал” і покарали російсько-більшовицьких бунтівників.

Із того часу ім'я Коновальця тісно пов'язане з куренем, потім – дивізією Січових Стрільців, яка розвинулася в корпус, що його деколи називали Осадчим корпусом отамана Коновальця. Ранг полковника Є. Коновалець отримав від української влади.

Не будемо зупинятися на подальшій долі корпусу Січових Стрільців (корпус СС), який пізніше, у грудні 1919 р., був роззброєний поляками. Для нас важливо ствердити, що весь цей час Є. Коновалець контактував із численними офіцерами і підофіцерами Січових Стрільців як галичанами, так і наддніпрянцями, які були справжніми патріотами та самостійниками.

Роззброєння корпусу Січових Стрільців було більше формальною справою, бо український уряд вирішив ліквідувати регулярну армію і перейти до партизанської форми боротьби. Тому на нараді старшин корпусу Січових Стрільців (ще перед роззброєнням) була прийнята постанова про формальний розпуск. Члени корпусу – офіцери і солдати – опинилися в таборі інтернованих біля Луцька. За якийсь час не лише офіцери та підофіцери, але й вояки були звільнені з табору, і багато з них виїхало до Чехо-Словаччини. Туди виїхав також Євген Коновалець та члени стрілецької ради. Вони мали намір і далі боротися за визволення й незалежність України.

На останньому засіданні стрілецької ради, яке відбулось у Празі в липні 1920 р. під проводом полк. Є. Коновальця, було розроблено конкретний план подальшої боротьби за права українського народу. Полк. Коновалець об'єктивно висвітлив ситуацію і можливості визволь-

них змагань в обставинах польської і радянської окупації. Він запропонував створити таємну підпільну військову організацію, метою якої було б мобілізувати народ до боротьби за свої права. Так виникла Українська Військова Організація (УВО). Ядром цієї організації були члени командирського складу корпусу Січових Стрільців (корпусу СС). З них Коновалець сформував групи активістів, які після повернення в Україну мали творити основу для підпільної діяльності відповідно до обставин.

Незабаром командири і вояки корпусу почали повертатися на рідні землі. У червні 1921 р. полк. Є. Коновалець теж повернувся на Галичину й докладав усіх своїх сил, щоб поширити і зміцнити структуру УВО.

На початку 1920-х рр. УВО, як відомо, ініціювала бойкот польських виборів у Галичині. Вона розгорнула збройну боротьбу проти представників польської влади на українській території. Крім того, УВО багато уваги приділяла організаціям “Просвіта”, “Рідна школа” і таким товариствам, як “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, сприяла відродженню й розбудові господарства Галичини, незалежного від польської влади.

Під проводом Є. Коновальця УВО діяла також у напрямі усунення політичних розбіжностей між галичанами і наддніпрянцями та утвердження ідеї соборності всіх українських земель.

Але дії організації не схвалювали еміграційні уряди – уряд УНР і уряд ЗУНР. Почались непорозуміння і конфлікти. Уряд УНР не міг підтримувати діяльність проти свого союзника – Польської держави. Уряд ЗУНР вимагав, щоб УВО була підпорядкована йому.

Восени 1922 р. Є. Коновалець виїхав за кордон, щоб з'ясувати це питання з головою уряду ЗУНР Є. Петрушевичем. Коли ж згоди досягти не вдалося, Є. Коновалець у грудні 1923 р. вийшов з УВО. Обов'язки верховного керівництва організацією перейшли до військового міністерства еміграційного уряду ЗУНР, а крайовим командантом УВО став полк. А. Мельник. У червні 1924 р., коли керівники ЗУНР погодилися на принцип повної незалежності УВО від Є. Петрушевича, Є. Коновалець знову перебрав пост головного команданта УВО.

Тим часом на західних землях України і в еміграції виникли нові націоналістичні організації молоді. Кожна з них діяла окремо. Є. Коновалець вирішив об'єднати УВО із цими організаціями, щоб створити потужний рух визвольного-революційного націоналізму.

Унаслідок вступних переговорів про успішне завершення злиття всіх націоналістичних сил, на першій конференції українських націоналістів (3–7 листопада 1927 р.) було ухвалено: “Створити єдину організацію українських націоналістів. До часу створення такої організації, рахуючись із потребами хвилини, що вимагає опанування стихійного руху та координації різних організованих його виявів,

покликати до життя й чину Провід Українських Націоналістів (ПУН)».

Головою Проводу було одногосно обрано полк. Євгена Коновальця.

Перший конгрес Націоналістів відбувся 29 січня – 3 лютого 1929 р. у Відні. На ньому було створено спільну об'єднану Організацію Українських Націоналістів (ОУН). Провід цієї організації очолив полк. Є. Коновалець.

Незабаром ОУН стала найпотужнішою підпільною політичною силою, її численні осередки розгорнули діяльність не лише на західних землях України, під Польщею, але і в еміграції. У 1929 р. (квітень–липень) полковник Коновалець відвідав українські поселення у США і Канаді з метою роз'яснити тамтешнім мешканцям важливість і необхідність боротьби за визволення України, за те, щоб українське питання постало як міжнародне, що має отримати позитивне вирішення. Відгоді члени осередків ОУН, симпатичні й українське громадянство стали відданими і постійними постачальниками фінансових засобів для діяльності ОУН в Європі.

Під керівництвом Є. Коновальця ОУН розгорнула широку діяльність у багатьох напрямках. Звичайно думають, що ОУН вела тільки збройну підпільну боротьбу проти поляків на західноукраїнських землях (замахи, сутички, тобто те, що називають терористичною діяльністю). Це не зовсім так. Націоналісти намагалися підносити рівень національної свідомості українського народу. Робили це, працюючи в читальнях “Просвіти”, в інших організаціях, як, наприклад, у товаристві “Рідна школа”; заохочували селян віддавати дітей до українських приватних шкіл народних і середніх, тобто здобувати знання українською мовою.

Націоналісти допомагали населенню поліпшити матеріальне становище, працювали в різних господарських і торговельних підприємствах та організаціях (“Сільський господар”, “Центросоюз”, “Маслосоюз” і т. д.), підтримували їх діяльність.

ОУН розбудувала власну мережу засобів масової інформації: видавала журнали, бюлетені та брошури, у яких говорилося про українську визвольну боротьбу. Крім публікацій українською мовою, організація друкувала подібні матеріали іноземними мовами з метою залучити до української справи прихильників з інших країн. Для цього були створені осередки ОУН у Берліні, Лондоні, в Америці і Канаді.

У 1929 р., тобто ще перед приходом Гітлера до влади, Є. Коновалець залишив Берлін і виїхав на постійне проживання до Женеви. Звідти він нав'язував контакти з Великобританією за допомогою представника ОУН у Лондоні Є. Ляховича. Це зрозуміло, бо ж Лондон у 1927 р. розірвав усі дипломатичні й економічні відносини з Москвою і щойно у 1929 р. почав їх відновлювати. Друзів для української справи Є. Конова-

лець намагався знайти також серед членів делегацій деяких держав у Лізі Націй, центр якої був у Женеві.

Сім'ю Є. Коновалець перевіз до Женеви на початку березня 1930 р. Та вже наприкінці того ж року польський уряд почав домагатися його вигнання зі Швейцарії, запевняючи, що він – “небезпечний терорист”. Унаслідок цих дій польської влади Є. Коновалець отримав на початку квітня 1932 р. офіційне повідомлення про те, що йому слід негайно залишити країну. З допомогою генерального консула Литви Є. Коновалець зміг переконати федеральну прокуратуру Швейцарії, що він не загрожує безпеці держави, і у вересні 1932 р. прокуратура скасувала наказ про депортацію.

Та для голови Проводу ОУН труднощі тільки починалися. Адже ним, як і Організацією Українських Націоналістів, цікавилася не тільки Варшава, але й Москва. Радянська влада, яка була добре поінформована про діяльність ОУН, розпочала безпосередню боротьбу проти цієї організації.

Існують підстави стверджувати, що полк. Є. Коновалець робив спроби створити пункти опору, осередки однодумців-націоналістів у підрадянській Україні. Цю діяльність він повністю засекретив і, з огляду на безпеку людей, практично ні з ким не говорив про це.

Для встановлення контактів з підрадянською Україною і для передавання інструкцій і порад щодо організації осередків Є. Коновалець використовував колишніх членів Корпусу Січових Стрільців. Це до якоїсь міри гарантувало безпеку, але не повністю. Бо противники могли легко здогадатися, що Є. Коновалець діє через особистих знайомих, тобто через членів командного складу корпусу Січових Стрільців. Подібна діяльність можлива лише завдяки постійному зв'язку між центром в еміграції та людьми в краї. Органи безпеки Москви усвідомлювали це. Вони також розуміли, що паралізувати діяльність будь-яких груп опору в підрадянській Україні, центр керівництва якими знаходився поза межами держави, можна лише тоді, коли буде перерваний зв'язок між Україною і закордоном. Саме на це Москва спрямувала свою діяльність, маючи на меті єдине – подолати український націоналізм як ворога свого панування в Україні.

Щоб зрозуміти тогочасну дійсність, треба розглянути міжнародне становище Росії. У травні 1927 р., після серйозних інцидентів у Китаї та Великобританії, Лондон розірвав усі дипломатичні й економічні відносини з Москвою. Цю міжнародну кризу радянський уряд інтерпретував як загрозу зовнішньої інтервенції. Тодішній комісар військових справ СРСР К. Ворошилов, наприклад, виступив проти “англійських імперіалістичних провокацій”, за допомогою яких, мовляв, Союз хочуть втягнути у війну. Західний імперіалізм, за його словами, надіється підірва-

ти економіку радянської Росії, ослабити західні кордони ССРСР та інтригує, щоб сусіди ССРСР повели операції проти України та Білорусії, очевидно, з метою відірвати їх від Союзу.

У серпні 1927 р. ЦК Компартії ССРСР заявив, що Лондон “підтримує контрреволюційні групи, зокрема в Грузії та Україні”. У зв’язку з цим Москва прийняла рішення щодо усунення внутрішньої небезпеки та протистояння зовнішньому ворогові у випадку війни. Перебільшуючи можливість зовнішньої агресії, радянська влада мобілізувала західні комуністичної партії та рухи і скликала світовий конгрес прибічників ССРСР. У резолюціях конгресу зазначалося, що “війна проти ССРСР означає війну проти робітників цілого світу”.

Основним внутрішнім ворогом держави оголошувався націоналізм, тобто націоналізм неросійських народів, а також опозиція в середині компартії (Троцького вислали із Союзу в 1929 р.). Особливі побоювання в Москві викликала Україна, яка тоді була економічно-індустріальною базою Союзу: 80% виробництва вугілля, 85% залізної руди, 70% металів, 82% цукру, 28% виробництва зернових і т. д.

У грудні 1927 р. з’їзд Компартії прийняв рішення реалізувати перший п’ятирічний план за допомогою “індустріалізації та колективізації”. Індустріалізацію було проведено, зокрема, у напрямі побудови другої промислової бази, розташованої далеко від кордону, тоді як колективізацію було використано для того, щоб терором і голодом паралізувати основну масу української нації – селянство.

У 1927 р. головним ворогом в Україні було визнано український націоналізм – “націоналістичний ухил”, який уважався не лише перешкодою для повної інтеграції України в ССРСР, але й значною небезпекою у випадку зовнішньої інтервенції, внутрішніх заворушень чи опозиції в середині держави. У цьому криється головна причина завзятої боротьби Москви спочатку проти УВО, потім проти ОУН, а також проти будь-якого ухилу в партії.

Москва постановила припинити проникання ОУН на територію підрадянської України. Для цього треба було мати відомості про плани й діяльність Проводу Українських Націоналістів, а також (бодай частково) про самого Є. Коновальця. Така інформація дозволила б створювати труднощі для роботи як Коновальця, так і Проводу. Свої заходи в цьому напрямку Москва посилила з початком 1930-х рр., головним чином після приходу до влади в Німеччині націонал-соціалістичної робітничої партії на чолі з Гітлером.

У цей час польська і московська пропаганда все частіше писали про те, що німці підтримують ОУН, Берлін фінансує Коновальця. Ці пропагандистські заяви виявились неправдивими під час т. зв. Варшавського процесу проти керівників ОУН в Україні, коли польська влада вже мала

у своєму розпорядженні секретний архів ОУН (мається на увазі архів ОУН за 1929–1933 рр., який знаходився у Празі під відповідальністю Сеника, а потім потрапив у руки польської поліції).

Москва, зі свого боку, почала посилати на Захід своїх агентів, щоб зібрати інформацію і проникнути у Провід ОУН. На думку члена Проводу Українських Націоналістів (ПУН) Дмитра Андрієвського, більшовики почали посилати своїх агентів до Бельгії вже на початку 1930-х рр. Там мешкали два члени ПУНу – Андрієвський і Сціборський, туди часто приїздив і Коновалець.

У серпні 1933 р. у Бельгії з’явився новий “утікач” з України – колишній старшина УСС і корпусу СС Василь Хом’як, який нібито добре знав полк. Р. Сушка. Він зійшовся з Д. Андрієвським, у якого тоді жив М. Сціборський. В. Хом’як залишався у Брюсселі понад рік. Він зробив усе, щоб члени ПУНу та Є. Коновалець мали до нього довіру як до націоналіста й патріота. І це довір’я він здобув.

У жовтні 1934 р. він нелегально повернувся до ССРСР через станицю ОУН у Гельсінкі (Фінляндія). Він їхав через Берлін і Данциг. У Берліні йому дали трохи грошей і паспорт одного з членів ОУН, Габрусевича (Іртена). Так В. Хом’як добрався до станиці ОУН у Гельсінкі, звідки його переправили через болота на радянську територію.

Ніхто не здогадувався, що В. Хом’як був агентом Москви. Щойно після вбивства Є. Коновальця в членів ПУНу виникли серйозні сумніви щодо цієї особи.

Сьогодні справа з В. Хом’яком з’ясована. Про нього пише член КГБ генерал Павел Судоплатов. Він називає його тим прізвиськом, під яким він (Хом’як) діяв у ГПУ, – “агент Лебедь”. Судоплатов стверджує, що у перше закордонне відрядження його послали в супроводі Лебеда, “головного представника” ОУН в Україні, “насправді ж нашого давнього таємного агента”. Судоплатов каже, що протягом 1915–1918 рр. Лебедь був з Коновальцем у таборі полонених під Царицином. Далі Судоплатов уже вигадує, говорячи, ніби Лебедь командував дивізією піхоти і був заступником Коновальця. Цих обов’язків Василь Хом’як не виконував. Генерал КГБ додає, що в 1920 р. Коновалець вислав Хом’яка в Україну “для організації підпільної мережі ОУН”. Очевидно, на той час існувала тільки УВО, а ОУН ще не була створена. В Україні Лебеда заарештували й запропонували вибір: “або працювати для нас, або тобі смерть”. Лебедь вибрав працю на користь радянської влади й органів безпеки.

Поки В. Хом’як перебував у Брюсселі, до Миколи Сціборського, який переїхав до Парижа, навідувався більшовицький чиновник Іван Іванович, чинив на нього моральний тиск і пропонував повернутися в Україну. Це діялося в січні і лютому 1934 р. Є. Коновалець оцінив заходи Івана

Івановича як “чергову спробу розложити організацію” і дискредитувати Провід. Він порадив М. Сціборському покинути Париж і поселитися в іншому місті.

Після атентату на польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького (15 червня 1934 р.) польський уряд знову почав уживати заходів для вигнання Є. Коновальця зі Швейцарії: мовляв, він спричинився до цього замаху і готує вбивство міністра закордонних справ Бека. Президент Женевського кантону видав у січні 1935 р. розпорядження про депортацію Коновальця. Той покинув Швейцарію у червні 1936 р. і переїхав із сім'єю до Рима. Українець оскаржував рішення швейцарської влади, і справа затягнулася аж до червня 1937 р. Хоча суд скасував наказ про вигнання, однак у праві на постійне перебування у Швейцарії Коновальцеві відмовили.

Швейцарська преса розгорнула широку кампанію проти Є. Коновальця. Напади на керівника ПУНу припинилися шойно у червні 1936 р., коли у Швейцарії було затримано групу більшовицьких агентів, у тому числі й шефа більшовицької розвідки Ковалю-“Петера Нормана”, який давав доручення стежити за Є. Коновальцем і готував на нього замах. Розвідник заявив, що його завдання “були визначені інтересами комуністичної справи”.

У березні 1935 р. Василь Хом'як, який листувався з Д. Андрієвським, повідомив про свій приїзд до Гельсінкі (куди, до речі, добрався тим же шляхом, яким завдяки ОУН нелегально повернувся в Україну).

Керівник гельсінської станиці ОУН Баранецький у квітні 1935 р. поїхав до Буенос-Айреса, де загинув під колесами локомотива. Обставини смерті наводять на думку про те, що Баранецького кинули під поїзд, аби він не повертався до Гельсінкі. Керівництво станицею ОУН у Гельсінкі перебрав член ОУН, “утікач” із Соловецьких островів К. Полуведько. Коли мав приїхати Хом'як, тобто в липні 1935 р., станиця і перехід через кордон були в його руках. Як це підтвердили пізніші події, а також Судоплатов у своїх спогадах, Полуведько був агентом Москви.

На зустріч із Хом'яком поїхав Д. Андрієвський, а потім О. Сенік-Грибівський. Та Хом'як приїхав не сам. На організаційний зв'язок у Гельсінкі він привіз молодого чоловіка, про якого розказував, що це “колишній комсомолец”, сирота, якого Хом'як виховав, коли той, “розчарувавшись у комунізмі, шукав виходу в націоналізмі”. Молодик мав радянський паспорт на прізвище Павло Грищенко, і Андрієвський назвав його Павлусем. Інші псевда Павла Грищенка – Вельмуд-Норберт, Яценко, а після вбивства Є. Коновальця – Валюх. Справжнє прізвище Павла Грищенка – Судоплатов. Був це відомий агент радянської розвідки, який не так давно опублікував свої спомини, де описав обставини своєї співпраці з ПУНОм і вбивство полковника Коновальця.

Хом'як представив молодого Судоплатова як посланця від Організації в Україні, який приїхав навчитися, як працювати у підпіллі і т. п. Поки був на Заході, тобто з липня 1935 р. до вересня 1936 р., Судоплатов прекрасно грав роль націоналіста й патріота і не викликав жодної підозри. Він мав нагоду відвідати центри ОУН у Берліні, Відні, Парижі, познайомитися практично з усіма членами ПУН, часто бачився з Є. Коновальцем, із яким перед поворотом до Союзу, листувався у справах Організації. Судоплатов листувався також із полковником Р. Сушком. В одному листі до Р. Сушка він, між іншим, писав: “(Є. Коновалець – В. К.) – символ і прапор боротьби, її практичний організатор. Разом з ним ви (Сушко – В. К.), канцлер (Сенік-Грибівський – В. К.) та інші старші товариші тепер є для мене втіленням того кращого, що залишило нам наше славне, недавнє минуле із збройної боротьби за державність... Слава Україні! Цей клич несемо в своєму серці... з цим кличем ми неминуче переможемо!”

Судоплатов повернувся до Москви у вересні 1936 р. Там його таємно нагородили орденом Червоного прапора. Роком пізніше Судоплатов прибув кораблем до Бельгії. Бачився з Я. Барановським і Д. Андрієвським (з кожним окремо) і мав телефонну розмову з Є. Коновальцем.

Третій раз Судоплатов приїздив у лютому 1938 р., про що телефоном повідомив полковника Коновальця. На зустріч із ним поїхав Я. Барановський, потім прибув полковник.

Наступний приїзд Судоплатова і наступна його зустріч із Є. Коновальцем відбулися 23 травня 1938 р. у Роттердамі, де голова ПУНу був сам. Я. Барановський вилетів із Відня, але прибув запізно. Цього дня Судоплатов передав Коновальцеві бомбу під виглядом коробки з цукерками, яка вибухнула після того, як Коновалець вийшов з кав'ярні на вулицю.

Щодо причин убивства голови ОУН П. Судоплатов писав, що для Сталіна Коновалець становив реальну небезпеку, бо активно готувався взяти участь у війні німців проти Союзу. Петровський, прибувши до Москви з Києва, заявив, що в Україні Коновалець засуджений на смерть за злочин проти “українського пролетаріату”, оскільки боровся “проти революційних робітників Київського “Арсеналу” в січні 1918 р.” Згідно зі споминами Судоплатова, Сталін на це відповів, що не йдеться про помсту: “Наша мета – обезголовити український фашистський рух напередодні війни і змусити цих бандитів винищувати один одного у боротьбі за владу”.

Дмитро Андрієвський у статті “Навколо Роттердаму” писав, що “цілі і наміри совєтів та їхніх агентів видаються дуже ясними нині, при світлі акту в Роттердамі. Але вони не були і не мали бути такими ні для кого, крім самих Совєтів, перед актом в Роттердамі. Перегляд способу підступу і

провокації, що їх вони вживали, аби піймати в свої сіті Полковника, вказує на складність гри. Та гра вимагала рафінованості і часу. Вона бо тривала коло восьми років, поки могла дати наслідки, потрібні Советам. Але навіть знищивши Голову ПУН, Совети не зуміли знищити самої організації, і це вони відчули під час Другої світової війни, коли націоналісти розгорнули свою діяльність як політичну, так і військову. Тож можна ставити під знак запити, чи справді Совети досягнули основну свою ціль, яку ставили собі щодо ОУН?”

Москва боялася українського націоналізму і його провідника Є. Коновальця. У боротьбі проти українського національного руху їй треба було не лише не допустити виникнення і поширення мережі ОУН у підрадянській Україні, але й знищити ідею самостійної Української держави взагалі. І не лише на випадок війни, але й тому, що в незалежницькому духові Москва бачила основну загрозу своєму пануванню в Україні.

МИКОЛА ПОСІВНИЧ

СТАНОВЛЕННЯ СТЕПАНА БАНДЕРИ ЯК КРАЙОВОГО ПРОВІДНИКА ОУН

В українському націоналістичному русі ХХ століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого асоціюється весь національно-визвольний рух. Окупанти охрестили всіх учасників цієї боротьби за прізвиськом Провідника ОУН бандерівцями. Сам же Бандера став символом безкомпромісної революційної боротьби. Його патріотизм і вірність національним ідеалам та революційним методам боротьби сьогодні не викликають ніяких сумнівів, як і його мужність перед обличчям смерті, що була найвищим виявом героїзму і незламності. Особі цього діяча присвячено багато праць¹, але зробити належний аналіз його діяльності та визначити його місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку Степанові Бандері як людині, видатному теоретикові, творцю й інтерпретатору націоналістичної ідеології, талановитому організаторові й лідеру ОУН 1930–1950 рр., політикові-стратегу й полемісту. Тому логічним буде висвітлити 1932–1934 рр. з життя Степана Бандери – один із трьох періодів, коли під його керівництвом діяльність ОУН досягала свого апогею.

Життєвий шлях майбутнього Провідника був типовим для більшості представників національно свідомої молоді Західної України. Народився Степан Бандера 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів у сім'ї греко-католицького священника. Дитячі роки пройшли під впливом національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. та діяльності УВО. Так, почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера

¹ Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк, 1961; Московські вбивці Бандери перед судом / За ред. Д. Чайковського. – Дрогобич, 1992; Народознавчі зошити. Присвячується 90-річчю з дня народження Провідника ОУН Степана Бандери. – Інститут народознавства Національної академії наук України. – 1999. – Ч. 1; Кук В. Степан Бандера (1909–1999). – Івано-Франківськ, 1999; Дужий П. Степан Бандера – символ нації. – Львів, 1996. – Ч. 1; Воля і Батьківщина. Спеціальний випуск до 90-х роковин народження Степана Бандери. – 1999. – Ч. 1 (14/30); Гаврилів І. Степан Бандера на чолі Крайової Екзекутиви ОУН // Дрогобицький красназничий збірник / За ред. К. Кондратюка. – Дрогобич, 2002. – Спецвипуск. – С. 232-241; Сватко Я. Місія Бандери. – Львів, 2002.
Докладніший список джерел і літератури про Бандеру див.: Дем'ян Г. Степан Бандера, його життя і діяльність (Вибрані матеріали до бібліографії) // Народознавчі зошити. – Інститут народознавства Національної академії наук України. – 1999. – Ч. 1. – С. 104-111.